

Americký podíl na reorganizaci české ošetrovatelské školy v Praze v letech 1920–1923**United States share in the reorganization of the Czech nursing school in Prague in 1920–1923****Růžena Zaoralová, Jana Kutnohorská, Zdeňka Mikšová**

Ústav ošetrovatelství, Fakulta zdravotnických věd, Univerzita Palackého, Olomouc, Česká republika

ABSTRAKT

Východiska: Výzkum byl motivován snahou prohloubit současné poznání o názory amerických expertů, kteří na základě svých zkušeností věnovali reorganizaci ošetrovatelské péče v meziválečném Československu větší pozornost než oficiální československé orgány.

Cíl: Objasnit úlohu ošetrovatelek Amerického Červeného kříže a expertů Rockefellerovy nadace při implementaci moderních přístupů v ošetrovatelství na české ošetrovatelské škole v Praze v letech 1920–1923.

Metody: Práce je založena na retrospektivní analýze periodik a dokumentů Amerického Červeného kříže a Rockefellerovy nadace jako dvou hlavních amerických organizací podílejících se na reorganizaci ošetrovatelské péče v meziválečném Československu. Kromě toho byly využity detailní informace z dobové publikace *History of American Red Cross Nursing* (New York, 1922), české archivní fondy (Spolek diplomovaných sester, Korespondence Alice Masarykové) a situační zpráva Frances Crowellové o stavu ošetrovatelské péče v Československu z roku 1922.

Výstupy: Zaměření na krátký časový úsek let 1920–1923 umožnilo postihnout ve větším detailu a v širších souvislostech obtíže, s nimiž se americké ošetrovatelky při zavádění moderních metod v Československu musely potýkat. Výzkum přispěl k dosavadnímu poznání problematiky ve třech oblastech: 1. Z dat o profesní dráze amerických ošetrovatelek se podařilo doložit, že do Československa přicházely sestry vyškolené v USA, které získaly praktické a organizační zkušenosti v ošetrovatelské službě za první světové války. 2. Hlavním problémem ve výuce byla nutnost změny poměru teorie a praxe ve prospěch praktických předmětů a zvýšení prestiže oboru. Do osnov byly včleněny nové kurzy o výživě invalidů, z bakteriologie, etiky a dějin ošetrovatelství; zcela nově byla prosazována výuka zdravotní a domácí péče o děti vedená odbornou školitelkou. 3. Doporučení amerických ošetrovatelek pro další zkvalitnění výuky a ošetrovatelské péče zahrnovala zřízení speciálního ošetrovatelského odboru při ministerstvu zdravotnictví, který měl legislativně upravit kompetence a postavení sester včetně požadavků na jejich vzdělání, evidovat registrované sestry a provádět inspekci veřejných zdravotnických zařízení. Mezi návrhy se rovněž objevuje důraz na rozšíření sítě státních ošetrovatelských škol.

Závěry: Výzkum ukázal na šíři problémů, jež bylo třeba v té době řešit. Působení zahraničních ošetrovatelek Amerického Červeného kříže a expertů Rockefellerovy nadace za dané situace je možno označit za svého druhu fenomenální počin, jehož vliv nebyl dosud dostatečně doceněn. Mnohé tehdy řešené problémy (vymezení kompetencí, otázka ošetrovatelských standardů, edukace pacientů) jsou aktuální i dnes.

ABSTRACT

Background: The research was motivated by the efforts to deepen the present knowledge in the opinions of American experts, who, on the basis of their experience, paid more attention to the reorganization of nursing care than official bodies in inter-war Czechoslovakia.

Aim: To clarify the role of Red Cross of America nurses and Rockefeller Foundation experts in the introduction of modern approaches in nursing at Czech nursing school in Prague in the years of 1920–1923.

Methods: The study is based on the retrospective analysis of historical documents and periodicals originated from the activities of Red Cross of America and Rockefeller Foundation as two main American organizations being involved in the reorganization of nursing care in inter-war Czechoslovakia, including the *American Journal of Nursing* from the years of 1920–1923 and the voluminous *History of the American Red Cross Nursing* (New York, 1922). Ascertained data were compared with those from the Czech archival funds (Spolek diplomovaných sester – Association of Graduate Nurses, Correspondence of Alice Masaryková) and with a detailed situation report on nursing conditions in Czechoslovakia by Frances Crowell from 1922.

Outputs: The focus on the short period of 1920–1923 made possible to cover in more detail and in the broader context all difficulties which the American nurses were faced with. The research contributed to the present state of knowledge in three fields: 1. Data on the professional career of American nurses coming to Czechoslovakia evidence that they were trained experts who gained practical and organizational experience in nursing service during the World War I. 2. The main problem in teaching was the need for relation change between theory and practice in favour of practical subjects and for increase in the prestige of nurses. New courses on nutrition for people with disabilities, on bacteriology, ethics and history of nursing were incorporated into the curriculum. Managing children's home healthcare was another completely new element in teaching. 3. The recommendation of American nurses for the next improvement of education and nursing care included the proposal to establish a special nursing division at the Ministry of Health which ought to provide for nurses' authority and status, including requirement for their education, to keep files of registered nurses and to provide public health facilities inspections. Emphasis was also placed on expanding the network of state nursing schools.

Conclusions: The research proved a range of problems which had to be solved at that time. The activities of American Red Cross nurses and Rockefeller Foundation experts in adverse conditions can be described as phenomenal feat whose influence has not yet been fully appreciated. Many problems solved at that time, like competence specifications, nursing standards or patient education, are topical even today.

KLÍČOVÁ SLOVA

ošetřovatelské školství, pražská ošetřovatelská škola, organizace studia, Americký Červený kříž, Rockefellerova nadace

KEY WORDS

Nursing education, Prague nursing school, the organization of study, American Red Cross, Rockefeller Foundation

ÚVOD

Současné kvalitativní změny v ošetřovatelství, mezi jinými ustavení regulovaných profesí, zavádění jednotné vědecké terminologie či uplatňování praxe založené na důkazech, jsou výsledkem široké mezinárodní spolupráce, jejíž počátky sahají do období po první světové válce, kdy Americký Červený kříž a Rockefellerova nadace v rámci celosvětové pomoci začaly ve zdravotnictví prosazovat anglosaský ošetřovatelský model. Mění se podmínky v současném profesním vzdělávání nelékařských zdravotnických pracovníků a vymezování nových kompetencí v rámci jednotné evropské legislativy pro výkon povolání sestry vybízejí ke zkoumání odlišných přístupů a podmínek v minulosti a k hledání inspirací a paralel. Práce se pokouší odpovědět na tři výzkumné otázky: 1. jaké byly profesní zkušenosti amerických ošetřovatelek vyslaných na misi do Československa v roce 1920, 2. jak se pod jejich vlivem změnila organizace a náplň výuky na české ošetřovatelské škole v Praze a 3. jaká byla doporučení amerických sester pro další zkvalitnění výuky a ošetřovatelské péče po jejich odchodu z Československa v roce 1923. Těmto problémům nebyla dosud z české strany věnována patřičná pozornost. Práce vychází z detailních informací o iniciativách Amerického Červeného kříže (American Red Cross, ARC) v meziválečném Československu publikovaných jak v obsáhlé dobové příručce *History of American Red Cross*

Nursing (New York, 1922), tak na stránkách *The American Journal of Nursing*. Ke komparaci byly využity také méně podrobné prameny české provenience: periodikum *Zprávy Československého červeného kříže* a archivní fondy *Spolek diplomovaných sester* a *Korespondence Alice Masarykové*. Klíčový význam z pohledu Rockefellerovy nadace na stav ošetřovatelství v poválečném Československu mají zprávy, hodnocení a doporučení Frances Elisabeth Crowellové, jež ve své diplomové práci shrnuje Elizabeth Vickersová.

POPIS REŠERŠNÍ STRATEGIE

Kritériem výběru pramenů a literatury bylo působení amerických ošetřovatelek na pražské ošetřovatelské škole v letech 1920–1923. Informace byly získány z databází PROQUEST, EBSCO, JSTOR, GOOGLE Scholar, BMC, OVID, PubMed, Kramerius, Badatelna.eu, My Heritage, Ingenta Connect. Jejich prostřednictvím bylo nalezeno celkem 45 titulů, z nichž 24 bylo vyřazeno, neboť se neshodovaly se stanovenými cíli. Použito bylo celkem 13 článků, čtyři monografie, jedna diplomová práce a dva archivní fondy z Archivu hlavního města Prahy a Masarykova ústavu – Archivu AV ČR. Nevyužity zůstaly obtížně dostupné archivní fondy uložené v USA. Získaná data byla rozčleněna do těchto tří tematických kategorií: 1. reprezentanti amerických institucí, 2. formy zahraniční pomoci, 3. organizace studia.

První světová válka a vznik dvouleté ošetrovatelské školy

Počátky ošetrovatelského oboru v nově vzniklé republice byly velmi skromné. V roce 1918 bylo vyškoleneno jen deset diplomovaných sester z řad prvních absolventek státní dvouleté ošetrovatelské školy při Všeobecné nemocnici v Praze. I když škola, od počátku rozdělená na českou a německou sekci, byla založena již v roce 1914, výuka na ní byla pro nedostatek učitelů zahájena teprve v květnu 1916, přičemž na každou z obou sekcí bylo přijato pouze 15 žákyn. Teoretický výcvik na české škole vedené Františkou Fajfrovou zajišťovaly absolventky vídeňské ošetrovatelské školy Olga Holubková, Gizela Bártová a Božena Březinová (1). V Praze tehdy převažovala podle vídeňského vzoru výuka lékařských disciplín nad praktickými ošetrovatelskými předměty, jejichž studium vycházelo z příručky Florence Nightingalové *Kniha o ošetřování nemocných*, vydané v českém překladu v roce 1874.

První světová válka eskalovala mnoho zdravotních a sociálních problémů, k jejichž řešení podstatnou měrou přispěl Červený kříž. Všeobecný vzrůst prestiže této organizace na mezinárodním poli vedl 6. února 1919 k ustavení samostatné složky také v Československu. Potřeba kvalifikovaných ošetrovatelských sil byla v té době velmi naléhavá, a tak před ošetrovatelským školstvím stála výzva navýšit počet kvalifikovaného zdravotního personálu a zkvalitnit jeho odborný výcvik. Toho si byla dobře vědoma Alice Masaryková, která ve funkci první předsedkyně Československého červeného kříže (ČSČK) zahájila ještě téhož roku v Paříži jednání s představiteli ARC a Rockefellerovy nadace (Rockefeller Foundation, RF) o budoucí pomoci a spolupráci.

Pařížská jednání se zástupci Amerického Červeného kříže

ARC vyslal v letech 1918–1922 asi 600 vyškolených ošetrovatelek a jejich asistentek na práci do poválečné kontinentální Evropy, Ruska a na Blízký Východ. Nejvíce se jich uplatnilo v Polsku, Československu, na Balkáně a na Sibiři. Smysl těchto misí spočíval nejen ve zlepšení ošetrovatelské péče v globálním měřítku, ale i v posilování vlivu USA ve světě na mimopolitické úrovni (2). Podporu odborných ošetrovatelských škol si ARC vytkl jako svou prioritu. Díky iniciativě Alice Masarykové a jejího otce se pražská škola stala první destinací ARC ve střední Evropě, o něco později byly s podporou ARC založeny také školy v Poznani a ve Varšavě (3).

Na zmíněném jednání v Paříži v roce 1919 bylo dohodnuto, že česká část pražské ošetrovatelské školy přejde v roce 1920 do správy ČSČK, zatímco německá sekce zůstane v rukou státu, což jí dávalo záruku

lepšího finančního zajištění. Výuka v německých třídách probíhala v tradičním stylu vídeňské ošetrovatelské školy, kdežto předností české sekce pod správou ČSČK byla mnohem větší provázanost se Spojenými státy, která umožnila implementovat do českého ošetrovatelství moderní přístupy vyzkoušené a osvědčené v anglosaských zemích. Vedením a reorganizací české školy byla na tři roky pověřena Marion Geneth Parsonsová, diplomovaná sestra městské nemocnice v Bostonu, která se v té době vrátila z vojenské služby jako vrchní sestra Všeobecné nemocnice Britského expedičního sboru. Její mise v Praze byla na žádost československé vlády financována z prostředků ARC. Na místo asistentky budoucí ředitelky byla vybrána Alotta M. Lentellová, diplomovaná sestra, bývalá zástupkyně ředitelky ošetrovatelské školy při nemocnici v Newton Lower Falls ve státě Massachusetts, která v roce 1915 sloužila u Červeného kříže v La Panne v Belgii a v letech 1918–1919 u Námořní zdravotní služby (4). K těmto dvěma zkušeným ošetrovatelkám se následně připojily další tři americké spolupracovnice: Blanche Kacenová, Pansy Besomová a Rachel Torranceová.

Očekávání z americké strany byla velká. Alice Fitzgeraldová, vrchní sestra Evropského výboru ARC, absolventka prestižní ošetrovatelské školy na Univerzitě Johnse Hopkinse, se o tomto projektu vyjadřovala velmi optimisticky: „Mám pocit, že Československo prochází obdobím přizpůsobování, a zdá se, že panuje velmi vstřícná nálada vůči změnám. To je celkem patrné ze skutečnosti, že sestry Červeného kříže vyučují nyní v Praze domácí péči a hygienu nemocných šedesát žen, které jsou studentkami třetího ročníku medicíny. Jak zdůrazňuje Alice Masaryková, která tento projekt podporuje, tyto budoucí lékařky budou mít určitě větší pochopení pro profesi zdravotních sester, než jaká byla kdy dříve, a na základě osobní zkušenosti si uvědomí, že ošetrovatelství by nadále nemělo být považováno za ponižující zaměstnání“ (4).

Finanční pomoc ostatních amerických organizací

Rovněž ze strany RF dostalo Československo, považované za zemi s ideálními podmínkami, finanční podporu jako první ve střední Evropě. Zůstává otázkou, nakolik československý projekt předjímal jednotný model zdravotního programu, který měl být aplikován v celém regionu (5). Na ošetrovatelskou školu v Praze rovněž přispěly Mezinárodní výbor Červeného kříže v Ženevě, Liga Červených křížů, Nadace Herberta Hoovera, Křesťanské sdružení mladých mužů (YMCA) a žen (YWCA) a také fond Charlese Cranea, zámožného amerického podnikatele, slavjanofila a sobního přítele Tomáše G. Masaryka, z jehož prostředků se hradila stavba školní budovy (6).

Studijní pobyty v USA

Na schůzce v Paříži se ARC zavázal, že bude ročně hradit dva studijní pobyty československých ošetrovatelek ve Spojených státech. RF byla ještě štedřejší, neboť jen během prvních tří let vycestovalo na její náklady celkem 22 českých studentek. Jako první byly v roce 1920 vyslány Božena Březinová a Františka Růžicková, které zamířily na Massachusettskou ošetrovatelskou školu při Všeobecné nemocnici v Bostonu. Protože však musely nejdříve projít jazykovou průpravou, mohly na školu nastoupit až 1. ledna 1921. U některých českých ošetrovatelek se navíc objevily zdravotní problémy, které původní plány zhatily. Božena Březinová se krátce po nástupu do školy nervově zhroutila, byla poslána na vyšetření v MacLeanově nemocnici, kde zůstala až do podzimu 1921, a poté se vrátila do Československa. Místo ní přijela do USA Vilma Černá, čerstvá absolventka pražské ošetrovatelské školy, zčásti již zaškolená Marion Parsonsovou. Nejprve působila v presbyteriánské nemocnici v New Yorku, aby se blíže seznámila s americkými metodami v ošetrovatelství, a poté nastoupila na Kolumbijskou univerzitu jako mimořádná studentka v oboru řízení ošetrovatelských škol. Kvůli nedostatečné znalosti angličtiny však její studium bylo málo efektivní, a tak byla v létě 1922 přeřazena do Massachusettské všeobecné nemocnice. V září téhož roku se vrátila do Prahy, aby působila jako asistentka Marion Parsonsové (7), avšak krátce po návratu domů zemřela (8).

Změny v organizaci studia

Učitelský sbor české ošetrovatelské školy, který zpočátku tvořila Marion Parsonsová s Alottou Lentellovou, záhy rozšířila Blanche Kacenová, česko-americká diplomovaná sestra, školená specialista v oblasti řízení ošetrovatelských škol, která jako jediná z amerických ošetrovatelek uměla česky. Znalost češtiny jí umožňovala věnovat se supervizi nemocničních předpisů a vést odbornou praxi na nemocničních odděleních bez tlumočnice (9).

Do výuky se podle potřeb zapojovaly i další pracovnice ARC. Jednou z velmi zkušených byla Pansy Besomová, absolventka ošetrovatelské školy ve státě Delaware, která působila jak ve veřejné zdravotní službě v Stamfordu ve státě Connecticut, tak jako sestra dětské domácí péče v Bostonu. V Polsku a Československu pracovala na operačním sále a v dispensáři a byla také instruktorkou ošetrovatelských kurzů. Ve funkci ředitelky ošetrovatelské služby ARC v ČSR dohlížela na budování a správu dětských zdravotních center a podílela se na zavedení kompletní zdravotní a sociální evidence o každém dítěti v zemi. Besomová se zajímala zejména o to, jak sledovat dítě, když je

zpět doma, neboť v tomto směru neexistoval žádný plán (10). Její asistentkou byla May Louise Whiteová. Kromě nich instruktáž domácí péče prováděla ve spolupráci s ČSČK také Mary H. Bethelová (7). V letech 1920–1922 se do výuky zapojila rovněž Rachel Torranceová, asistentka Helen Scott Hayové, vrchní sestry Evropské divize ARC. Torranceová rok před tím pracovala jako vrchní sestra v Bělehradě a v roce 1923 se stala ředitelkou ošetrovatelské školy v Sofii (7).

Ředitelka školy organizovala kromě dvouletého studia také čtyřměsíční ošetrovatelské kurzy, které ovšem museli kvůli jazykovým problémům vyučovat převážně lékaři pražské univerzity. Reorganizace školy vyžadovala novou obsahovou náplň studia. Za nejnaléhavější se považovala potřeba změnit poměr teorie a praxe ve prospěch praktických předmětů. Parsonsová postupně včlenila do osnov kurz o vaření a výživě invalidů a kurz z bakteriologie, nově se začal klást důraz na etiku a dějiny ošetrovatelství (7). Nové osnovy školy připravila během svého pobytu v Československu v roce 1921 Mary McDowellová, významná americká sociální pracovnice, zakladatelka domu pro imigranty při univerzitě v Chicagu (Hull House) a blízká přítelkyně Alice Masarykové (11). Mezi pilíře zavedených změn patřila výuka angličtiny a přechod na anglickou literaturu namísto německé. Nově pojaté studium bylo zaměřeno tak, aby zdravotní sestra získala nejen široký rozhled a sociální citění, ale také odborné znalosti a dovednosti. Součástí výuky byly anatomie, psychologie, bakteriologie, fyziologie, hygiena, interní, chirurgické a gynekologické ošetrovatelství, péče o kojence a děti, psychiatrie, nemocniční administrativa, občanská výchova a zákony o veřejném zdraví a sociální péči. Posledně jmenovaný předmět zahrnoval ošetrovatelskou praxi v terénu a vyžádal si přidělení dobře vyškolené sestry (9).

Významným počinem pro šíření znalostí o moderních přístupech v ošetrovatelství bylo vydání učebnice *Domácí zdravotní péče a ošetrování nemocných* přední odbornice Jane Armindy Delanové, zakladatelky ošetrovatelské divize ARC a ředitelky ošetrovatelských škol v New Yorku a Filadelfii. Jednalo se o překlad druhé verze textu upraveného Anne Hervey Strongovou, profesorkou ošetrovatelství na Simmons College v Bostonu. Tato kniha, kterou v roce 1921 z angličtiny přeložil Jaroslav Lenz, primář nemocnice sv. Alžběty v Praze, byla ve své době natolik moderní, že podle jejích propracovaných zásad byla základní péče poskytována ještě dlouho po druhé světové válce (12,13).

Od počátku bylo zřejmé, že jedna škola nestačí a bude třeba zřizovat další (14). To se však dlouho z řady důvodů nedařilo. O to větší byla odpovědnost pražského ústavu, který ve své době jako jediný v Čes-

koslovensku poskytoval nejen kvalifikovanou péči o nemocné, ale musel rovněž připravovat sestry na profesi budoucích učitelek, řídících pracovníc a vedoucích představitelk oboru.

Přes všechny problémy vnímaly americké ošetřovatelky svou misi v Československu jako úspěšnou. Zájem byl zejména o krátkodobé kurzy, jichž se pravidelně účastnilo asi 60 adeptek. Zhruba z poloviny se jednalo o mimopražské studentky, které byly ubytovány v budově školy. Snaha o proporční zastoupení motivovala vedení školy k přijímání dívek nejen z Prahy, ale i z Moravy a ze Slovenska (15). Posluchačky pocházely většinou z nižší střední třídy a zpočátku se od všech vyžadoval měsíční poplatek ve výši 70 korun československých. Nebylo snadné získat pro studium také dívky z vyšších sociálních vrstev. Přetrvávající předsudky o ošetřovatelství jako profesi pro materiálně zajištěné dámy bez kvalifikace živil i přístup mnoha lékařů, kteří raději přijímali sestry s co nejnižším vzděláním a k ošetřovatelské škole zaujímalí vesměs nepřátelský postoj (7).

Kuratorium školy se skládalo z devíti členů, mezi něž patřili zástupce zemské politické správy, ředitelka ČSČK, ministr veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, ředitel Všeobecné fakultní nemocnice, tři profesori Lékařské fakulty Karlovy univerzity, předsedkyně Dámského klubu a ředitelka školy (1). Postupem času se Parsonsové podařilo vyskolit tento výbor tak, aby jeho členové měli vůbec povědomí o tom, jaké klást požadavky na kandidátky učitelské profese a kam školu směřovat. Chyběly zkušenosti s vedením výuky. Lékařům bylo třeba vysvětlovat, jaká je hodnota dobré ošetřovatelky. To se ovšem neobešlo bez konfliktů, neboť někteří členové kuratoria z řad vlády a univerzity a také širší lékařská veřejnost se zpočátku stavěli ke škole vedené Parsonsovou nepřátelsky. Ukázalo se, že hlavní problém spočívá v nepochopení české mentality ze strany americké ředitelky, která se pokládala za svého druhu spasitelku a pro postoje českých odborníků měla jen malé porozumění. Nasvědčuje tomu dopis Marion Parsonsové z května 1920 adresovaný Claře D. Noyesové, ředitelce ošetřovatelské divize ARC, v němž jeho autorka vyjadřuje přesvědčení, že Evropané potřebují americké ošetřovatelky víc než cokoli jiného (2). Našli se však i lékaři, kteří se dokázali nad tyto rozdíly povznést, záměr Parsonsové pochopili a se školou úzce spolupracovali. K nim patřil na prvním místě internista profesor Ladislav Syllaba, který škole svěřil k výcviku dvě svá oddělení (7).

Uznání ošetřovatelské profese

Záměry ČSČK pozvednout úroveň ošetřovatelské profese zkvalitněním vzdělávání a přijetím osvědče-

ných přístupů a zkušeností erudovaných amerických ošetřovatelek byly ovlivňovány řadou faktorů. Patřil k nim nerovný vztah mezi lékařem a sestrou a z něho plynoucí postoje k ošetřovatelské profesi, podmínky výkonu ošetřovatelského povolání, angažovanost absolventek ošetřovatelské školy a v neposlední řadě i odlišné přístupy k ošetřovatelskému školství. Prosazení a uznání ošetřovatelské profese hodně záviselo na změně myšlení celé společnosti. Nejen v Evropě, ale i ve Spojených státech převažoval v první polovině 20. století názor, že ošetřovatelství je omezeno jen na určitý okruh poznatků a že tudíž nemůže zasahovat do medicínských kompetencí. Naproti tomu medicína měla moc zasahovat do ošetřovatelství. Podle tehdy všeobecně akceptovaného mínění lékař potřebuje vzdělání, kdežto sestra trénink. Praktické výuce odpovídaly i zkoušky, které kladly větší důraz na racionální řešení praktických problémů na úkor analytických a konceptuálních schopností. Tento přístup upevňoval hierarchizaci ve vztazích lékař – sestra a byl příčinou rutinního pojetí ošetřovatelství. Mocenský vztah lékař – sestra byl ovlivněn řadou sociálních nástrojů, které vedly k omezení vzdělávání sester co do hloubky a šíře možností. Vycházelo se z předpokladu, že ošetřovatelské poznání žen je založeno na empirii, zatímco mužské – lékařské poznání má svůj základ ve vědeckých teoriích (16).

Budovat respekt k ošetřovatelské profesi paradoxně znesnadňovala i sama Alice Masaryková, když svou autoritou posilovala vnímání ošetřovatelství jako nemocniční funkce, kterou mohou vykonávat řádové a méně vzdělané sestry, zatímco za doménu vzdělanějších žen považovala sociální práci, na jejíž podporu založila v Praze školu. Americká badatelka Elizabeth Vickersová soudí, že Masaryková tímto svým přístupem podpořila nerozhodnost ministerských úředníků, kteří problematice ošetřovatelství nerozuměli a zdráhali se proto provádět inovativní reformy (17, 18). Na změnu tohoto postoje se snažil svými aktivitami a osvětou působit ARC podporovaný Spolkem absolventek ošetřovatelské školy, vydatná pomoc však přicházela také od žen–lékařek, které měly k ošetřovatelkám vstřícnější vztah.

Materiální a sociální podmínky v prvních poválečných letech

Nebyly to však jen předsudky, co ztěžovalo zavedení moderních ošetřovatelských metod v Československu. Vážný problém zpočátku představovaly naprosto nevyhovující materiální a sociální podmínky pro studium a práci ošetřovatelek. Nemocnice, jejichž vybavení bylo vykradeno ustupujícími armádami na konci války, neposkytovaly ani nejnutnější zázemí pro odbornou práci a všeobecný nedostatek peněz znemož-

ňoval okamžitou nápravu tohoto stavu. Výmluvné svědectví o těchto problémech podala Clara D. Noyesová, která na podzim 1920 podnikla inspekční cestu po Evropě. Ve své zprávě líčí extrémní podmínky, kdy na jedno celé oddělení Všeobecné nemocnice v Praze mohla být vydána jen jedna kostka mýdla sloužící pro potřeby lékařů, ošetřovatelek i pacientů. Nedostatky byly ve vybavení nemocničních oddělení i v nevyhovující stravě, chybělo ložní prádlo, k dispozici bylo jen velmi málo kuchyní a sociálních zařízení, dodávky teplé vody byly pravidelně přerušovány (9). Při inspekci školy Noyesová upozorňovala na nevhodné pomůcky pro výuku ošetřovatelských předmětů, na špatnou skladbu a monotónnost jídelníčku (černý chléb bez másla a vařené brambory nebo párek) a na malé porce pro žákyně, které byly bledé a anemické a musely přitom podávat obrovský výkon. Na základě těchto zjištění bylo z Paříže do Prahy posláno 18 000 franků rozdělených mezi adeptky tak, aby nebyly závislé na nevyhovující nemocniční stravě a mohly si samy něco koupit a uvařit (7). Odstranění uvedených nedostatků však bylo na rozdíl od jiných problémů nemateriální povahy záležitostí poměrně krátkého období tří let.

Hlavní úkoly Spolku absolventek ošetřovatelské školy

Za změny se stavěl rovněž Spolek absolventek ošetřovatelské školy založený v roce 1921 a o sedm let později přejmenovaný na Spolek diplomovaných sester. Tato stavovská organizace inspirovaná americkým příkladem se snažila vzbudit zájem o obor u mladých žen s vyšším vzděláním, zasazovala se za důstojnější sociální podmínky sester v nemocnicích a dbala na udržení vysoké etické úrovně ošetřovatelské profese (19). Jeden z jejích velkých úkolů představovala otázka řízení ošetřovatelské péče a s ní spojená snaha zavést pozici civilní sestry představené. Tato iniciativa reagovala na situaci po první světové válce, kdy nejpočetnější skupinou ošetřovatelského personálu v nemocnicích byly převážně nekvalifikované členky katolických řeholí a diakonky evangelické církve, zatímco české a německé diplomované sestry vykonávaly ošetřovatelskou péči jen ojediněle. Přitom vedoucí lékař mohl řídit jen civilní ošetřovatelský personál, řádové sestry vedla sestra představená, do jejíž pravomoci zasahovat nemohl. Proto také absolventky ošetřovatelských škol, které v nemocnicích zpravidla zastávaly funkci vrchní sestry, se u většiny ošetřovatelského personálu – řádových sester setkávaly s nepochopením. Absence řízení ošetřovatelské práce v nemocnicích před rokem 1920 se v praxi projevila tím, že mnoho úkolů, které náleží sestře (měření pulsu a teploty, vpichování injekcí) vykonávali mladí lékaři. Prosazení pozice civilní sestry

představené bylo za této situace náležitým požadavkem (20).

Doporučení americké strany

V pohledu na ošetřovatelské školství se štěpilo nejen veřejné mínění v Československu, odlišné představy o jeho podobě měly i samotné americké organizace. ARC spolu s ČSČK na čele s Alicí Masarykovou se všeobecně přikláněly k vytváření široké sítě rychlého vzdělávání dobrovolných sester, jejichž služby by bylo možné okamžitě využít v případě epidemie či válečného konfliktu. Naproti tomu přístup zastávaný představiteli RF byl promyšlenější strategií inspirovanou příkladem amerických ošetřovatelských škol. Lze jej poměrně dobře vyčíst z první podrobné situace zprávy o stavu ošetřovatelství v Československu z roku 1922 (17), jejíž autorkou je Frances Elisabeth Crowellová, členka Mezinárodní zdravotní divize RF, zkušená ošetřovatelka a sociální pracovnice, která se zabývala zdokonalováním ošetřovatelského školství a ošetřovatelských standardů. V letech 1917–1923 sehrála důležitou roli při organizaci dispensářů v boji s tuberkulózou ve Francii a následně poté působila až do roku 1940 v divizi RF pro studijní programy se sídlem v Paříži.

Ve zprávě se konstatuje, že na stav ošetřovatelství má vliv řada politických a sociálních faktorů. Nová Československá republika jako multietnický státní útvar byla směsicí jazyků, národností a náboženství. Jiné byly podmínky v Čechách a jiné na Podkarpatské Rusi. Neexistoval jednotný nemocniční systém. Charitativní péče byla málo vyvinutá a soukromé kliniky fungovaly pouze pro platící pacienty. Začaly se sice stavět nové nemocnice, nicméně byl stále nedostatek lůžek. Crowellová kritizovala zejména nedostatečné hygienické podmínky v československých nemocnicích. V žádném případě přitom nešlo o kritiku zaměřenou jen na Československo. Stejně přísná byla i v hodnocení hygienických podmínek v Pittsburghu, kde po určitý čas působila. Uvědomovala si, že nedostatky v hygieně nejsou jen otázkou peněz, ale že je to v první řadě problém organizace. Zpráva dále upozorňuje na nevyhovující sociální podmínky laických ošetřovatelek, které se musely stravovat a bydlet přímo na pokojích nemocných. Ve výhodě proti nim byly řádové sestry, jimž ubytování i soukromí zajišťovala klášterní klauzura. Kritice autorka podrobila také naprosto nedostačující plat ošetřovatelek, který dosahoval sotva poloviční výše příjmu úřednic a učitelek, a vcelku trefně přirovnala postavení sester k pozici lepších služek, jejichž pánem byl lékař (17).

Na druhé straně Frances Crowellová dokázala ocenit, že i v tak obtížných podmínkách existovaly

nemocnice s čistými lůžky a komfortně zajištěnými pacienty, což platilo hlavně o dětských nemocnicích, v nichž působily jak řádové, tak laické sestry. Prvním krokem ke zlepšení profesionalizace oboru mělo být uzákonění a definice sestry profesionálky s vymezením kompetencí a požadavků na vzdělání. Navrhovaný ošetrovatelský odbor při ministerstvu zdravotnictví měl dohlížet na standardizaci vzdělávání na ošetrovatelských školách, kontrolovat zkoušky, evidovat registraci sester a vykonávat inspekci veřejných zdravotnických zařízení. Jako vzor vzdělávacího programu měl ministerstvu sloužit dvouletý program ošetrovatelské školy ve Štrasburku, jenž zahrnoval výcvik pro nemocniční i domácí péči. Crowellová naléhala také na spolupráci s německou sekcí ošetrovatelské školy při implementaci tohoto programu. Vzhledem k tomu, že pod vlivem Alice Masarykové měla sociální práce v Československu vyšší prestiž než ošetrovatelství, byl dvouletý program navrhován jako kombinace ošetrovatelství a sociální péče s možností specializace v druhém roce studia. Nejsilnější argument Crowellové pro kombinovaný typ vzdělávacího programu spočíval v nutnosti zavést výuku edukace pacientů. Uvedení těchto inovací do praxe však nebylo snadné, neboť naráželo na řadu byrokratických překážek. Problém byl v tom, že českou ošetrovatelskou školu řídil ČSČK, což byl soukromý subjekt, zatímco RF byla zaměřena na spolupráci s veřejnými institucemi, zároveň však nesouhlasila s návrhem dostat ČSČK pod kontrolu ministerstva zdravotnictví (17).

Tato přísná kritéria, jež se Frances Crowellová snažila v Evropě při své zdravotní inspekci uplatňovat, považovali někteří její američtí kolegové paradoxně za nedostatečná a obviňovali ji, že její program nedosahuje úrovně standardů amerického ošetrovatelského vzdělávání. Takové hodnocení však nereflektovalo evropskou realitu: to, co Američané vnímali jako nedostatečné, bylo často z evropského pohledu maximem možného. Zásluha Crowellové byla právě v tom, že díky svým zkušenostem dokázala zabránit mechanickému přenosu amerických standardů do poměrů jednotlivých evropských zemí (18).

Souběžně s inspekci Frances Crowellové byla ve dnech 30. května – 1. června 1922 uspořádána v Praze konference ředitelů ošetrovatelských škol z Prahy, Poznaně a Varšavy, jíž předsedal Henry O. Eversole, ředitel evropské kanceláře RF. Toto jednání, na němž vystoupilo celkem 15 amerických ošetrovatelek, včetně Marion Parsonsové, Alotty Lentellové a Blanche Kacenové, představovalo jednu z prvních příležitostí k výměně názorů a zkušeností z dosavadního vývoje ošetrovatelského školství ve střední Evropě. Probrána byla celá řada aktuálních dílčích témat. Diskutovalo se

nad tím, zda je možné vytvořit na školách v různých zemích Evropy standardní studijní plán, jak může Liga výuky ošetrovatelství pomoci s lepší připraveností absolventek na kurzy v zahraničí, jak překonat problémy s cizím jazykem, jaké předměty mohou vyučovat ošetrovatelky AČK s pomocí tlumočníka, jaká práva by měla být poskytnuta řádovým sestrám, které na školách studují, a co by chtěla a mohla udělat vláda pro vytvoření pracovních míst a zvýšení platů (22).

Ještě před konferencí ředitelů, v týdnu od 18. do 25. dubna 1922, proběhla v Praze také konference místních diplomovaných sester ARC, na níž si Marion Parsonsová, Pancy Besomová a Rachel Torranceová vyměnily poznatky a dosavadní zkušenosti s českými ošetrovatelkami, které se měly ujmout vedení školy po jejich plánovaném odchodu z Československa (22).

Ošetrovatelky ARC reorganizovaly v letech 1920–1923 obsahovou náplň studia na české ošetrovatelské škole a vybudovaly na různých československých klinikách síť vzorových školících stanic pro praktický výcvik dobrovolných ošetrovatelek Červeného kříže (23). Když Československo opouštěly, bylo již ošetrovatelské školství v poměrně konsolidovaném stavu, nicméně větší díl práce měly československé ošetrovatelky teprve před sebou. Záleželo však nyní už hlavně na nich samotných, nakolik a v jakém časovém horizontu se jim podaří uvést v život doporučení předložená na konferenci ředitelů ošetrovatelských škol a podrobněji rozvedená v situační zprávě Frances Crowellové. I když se nástupkyně Marion Parsonsové nakonec nestala Emilie Ruth Tobolářová vyškolená v Londýně, jak zástupci ARC původně předpokládali (8), nýbrž Sylva Macharová, absolventka vídeňské ošetrovatelské školy, měly americké přístupy v ošetrovatelství agilního zastánce ve stále početnějším Spolku absolventek ošetrovatelské školy.

VÝSTUPY

Výzkum přispěl k současnému poznání problematiky ve třech oblastech:

1. Na základě zjištěných dat o profesní dráze amerických ošetrovatelek se podařilo na konkrétních příkladech doložit, že do Československa přicházely z USA vyškolené sestry, které většinou získaly praktické a organizační zkušenosti v ošetrovatelské službě za první světové války v Evropě. Ukázalo se, že velkým problémem byla jazyková bariéra, kterou se dařilo překonávat díky česko-americkému původu Blanche Kacenové, která tak mohla efektivněji realizovat praktickou výuku v nemocnici.
2. Hlavním problémem ve výuce, který se americké ošetrovatelky snažily od počátku řešit, byla změna poměru teorie a praxe ve prospěch praktických

předmětů a zvýšení prestiže ošetrovatelské profese. Marion Parsonsová ve funkci ředitelky pražské ošetrovatelské školy včlenila již v roce 1920 do osnov nové kurzy o výživě invalidů, z bakteriologie, etiky a dějin ošetrovatelství. Nové osnovy připravila během svého pobytu v Praze v roce 1921 Mary McDowellová. Výuku zdravotní a domácí péče o děti vedenou odbornou školitelkou zcela nově prosazovala Pansy Besomová.

3. Doporučení amerických ošetrovatelek zahrnovala zřízení speciálního ošetrovatelského odboru při ministerstvu zdravotnictví, který měl legislativně upravit kompetence a postavení sester včetně požadavků na jejich vzdělání. Současně jeho úkolem měla být evidence registrovaných sester a inspekce veřejných zdravotnických zařízení. Mezi návrhy se rovněž objevuje důraz na rozšíření sítě státních ošetrovatelských škol a na prosazení výuky edukace pacientů.

Působení zahraničních ošetrovatelek ARC a expertů RF ve velmi obtížných podmínkách prvních poválečných let je možno označit za svého druhu fenomenální počin, jehož vliv nebyl dosud dostatečně doceněn. Nelze nevidět paralelu mezi tehdejšími snahami bojkotovat implementaci nových ošetrovatelských přístupů a současnými tendencemi obhajování údajně historicky osvědčených systémů vzdělávání sester na středních školách.

Dosavadní výzkum byl limitován dostupností použitých zdrojů. Příští bádání by se proto mělo primárně orientovat na studium amerických archivních fondů, jež mohou do této problematiky vnést nová zpřesňující zjištění.

REFERENČNÍ SEZNAM

1. Kutnohorská J. Historie ošetrovatelství. Praha: Grada Publishing; 2010.
2. Irwin J. Beyond Versailles: Recovering the Voices of Nurses in Post-World War I U.S. – European relations. *Nursing History Review* 2016;24(1):12-40.
3. Noyes CD. Department of Red Cross Nursing: Our Foreign Programme. *The American Journal Nursing* [Internet]. 1921 [cited 2016 Feb 6];22(1):32-6. Available from: <http://www.jstor.org/stable/3407898>
4. Noyes CD. The Red Cross: The Prague Training School. *The American Journal of Nursing* [Internet]. 1919 [cited 2016 Feb 06];20(2):136-7. Available from: <http://www.jstor.org/stable/3405597>
5. Page B. The Rockefeller Foundation and Central Europe: A Reconsideration. *Minerva* 2002 [cited

- 2016 Feb 6];40:265-87. Available from: <http://www.jstor.org/stable/41821213>
6. Archiv hlavního města Prahy, fond Spolek diplomovaných sester, karton 69.
7. Dock LL., Pickett, SE., Noyes CD., Clement FF., Fox EG., Meter AR. Participation in international nursing education. In: *History of American Red Cross Nursing*. New York: The Macmillan Company; 1922. p. 1150-3.
8. Noyes CD. Department of Red Cross Nursing: Prague School. *The American Journal of Nursing* [Internet]. 1923 [cited 2016 Feb 6];23(8):676-80. Available from: <http://www.jstor.org/stable/3406838>
9. Noyes CD. Department of Red Cross Nursing: The Schools of Nursing in the Old World, Prague. *The American Journal of Nursing* [Internet]. 1922 [cited 2016 Feb 6];22(6):445-8. Available from: <http://www.jstor.org/stable/3407724>
10. Irwin J. Nurses without borders: The history of nursing as U. S. international history. *Nursing Historical Review* 2011 [cited 2016 Feb 6];19(1):78-102. Available from: <http://dx.doi.org/10.1891/1062-8061.19.78>
11. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, fond Korespondence Alice Masarykové, karton 4.
12. Čapek D. Ošetrování nemocných. *Zdravotní příloha. Zprávy ČSČK* 1922;2(1):33.
13. Kafková V. Z historie ošetrovatelství. *Sestra* 1991;1(2):9.
14. Parsons GM. Státní ošetrovatelská škola v Praze. *Zprávy ČSČK* 1921;1:141-4.
15. Noyes CD. Department of Red Cross Nursing: The Prague School of Nursing. *The American Journal of Nursing* [Internet]. 1920 [cited 2016 Feb 6];20(8):643-7. Available from: <http://www.jstor.org/stable/3407377>
16. Doering L. Power and knowledge in nursing: a feminist poststructuralist view. *Advances in Nursing Science*. 1992;14(4):24-33.
17. Vickers E. Frances Elisabeth Crowell. An Evaluation of a European Nursing Experience. [dissertation] [Internet]. The University of West Florida 1996 [cited 2016 Feb 6], p. 81-2. Available from: http://etd.fcla.edu/WF/WFE0000064/Vickers_Elizabeth_Dwyer_199612_MA.pdf
18. Vickers E. Frances Elisabeth Crowell and the politics of nursing in Czechoslovakia after the first world war. *Nursing History Review* 1999;7:67-96.
19. Archiv hlavního města Prahy, fond Spolek diplomovaných sester, karton 69: stanovy spolku.
20. Kafková V. Z historie ošetrovatelství. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 1992.

21. Americká ošetrovatelka o našich poměrech. Zprávy ČSČK 1923;3(1):14-6.
22. Noyes CD. Department of Red Cross Nursing: Conference of Training School Directors in Prague. The American Journal of Nursing [Internet]. 1922 [cited 2016 Feb 6];22(11):917. Available from: <http://www.jstor.org/stable/3406768>
23. Lovčí R. Alice Garrigue Masaryková. Život ve stínu slavného otce. Praha: Togga, 2008.

KONTAKT NA HLAVNÍHO AUTORA

Mgr. Růžena Zaoralová
Ústav ošetrovatelství
Fakulta zdravotnických věd
Univerzita Palackého v Olomouci
Hněvotínská 3
CZ-775 15 OLOMOUC
Ruzena.Zaoralova@seznam.cz